

УДК 37.015.31:004.77:316.776(045)

О. М. Сырцова

*доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін
комунального закладу «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)*

М. В. Дашко

*вчитель історії Запорізької гімназії № 25 гуманітарного профілю
Запорізької міської ради Запорізької області (Україна)*

ФОРМУВАННЯ УМІННЯ ЗАПОБІГАТИ ІНТЕРНЕТ-ЗАГРОЗАМ ЯК СКЛАДОВА МЕДІАОСВІТИ УЧНІВ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена питанням аналізу та класифікації інтернет-загроз, на які наражаються учні та визначенню складових елементів медіаграмотності, що дозволять їх запобігти. Зроблено спробу класифікації інтернет-загроз, на які наражаються учні, та загальної характеристики їх негативних наслідків. Виділено п'ять груп таких загроз.

Зроблено висновок про наявність нагальної потреби у формуванні в учнів уміння ідентифікувати інтернет-загрози та уміння запобігати ним через засвоєння певних алгоритмів безпечної поведінки в інтернет-середовищі, становленні системи цінностей, прийнятті та усвідомленні моральних норм. Надано рекомендації батькам щодо створення умов для формування у дітей уміння запобігати інтернет-загрозам, визначено напрями формування та складові медіаграмотності здобувачів освіти, які дозволять запобігати інтернет-загрозам.

О. Н. Сырцова, М. В. Дашко

Формирование умения предотвращать интернет-угрозы как составляющая медиаобразования учащихся в условиях становления информационного общества

Статья посвящена вопросам анализа и классификации интернет-угроз, с которыми сталкиваются ученики, и определения составляющих элементов медиаграмотности подростков, формирование которых позволит их избежать. Актуальность формирования медиаграмотности учащихся учреждений общего среднего образования обоснована результатами анализа статистики доступа домохозяйств Украины к всемирной сети Интернет за последние годы, обнародованной Государственной службой статистики Украины.

Сделана попытка классификации интернет-угроз, с которыми сталкиваются ученики, и общей характеристики их негативных последствий. Выделено пять групп интернет-угроз: 1) токсический контент (реклама табака, алкоголя, энергетиков; селфи и видео, снятые в экстремальных условиях; пропаганда насилия, наркотиков, порнография, нецензурная брань в медийных текстах, видео и т. д.); ложная инфор-

мация, язык вражды); 2) контент, который способствует формированию разного рода зависимостей (селфимания, фабинг, увлечение азартными играми, виртуальными казино, коммуникативная зависимость и т. д.); 3) контент, который содержит элементы онлайн-насилия (кибербуллинг, флейминг, анонимные угрозы, кибермоббинг, троллинг и т. д.); 4) контент, который содержит угрозы, связанные с мошенническими схемами (сбор и разглашение частной информации, виртуальные «друзья», имеющие преступные намерения); 5) угрозы, которые приводят к проблемам самоидентификации, коллективной идентификации.

Сделан вывод о необходимости формирования у учащихся умения идентифицировать интернет-угрозы и умения избегать их через усвоение определенных алгоритмов безопасного поведения в интернет-среде, становление системы ценностей, принятие и осознание нравственных норм.

Считаем, что эта задача может быть выполнена при условии интеграции в образовательном процессе основ педагогической и медиадидактики, организации образовательного процесса на основе деятельностного и синергетического подходов, которые должны обеспечить переход от знаниевой к компетентностной парадигме обучения, координации и объединения усилий в этом направлении государства, школы и семьи.

Даны рекомендации родителям по созданию условий для формирования у детей умения избегать интернет-угроз, определены направления формирования и составляющие медиаграмотности соискателей образования, которые позволят избежать интернет-угроз.

O. N. Syrtsova, M. V. Dashko

Formation of the ability to prevent Internet threats as a component of students' media education in the conditions of formation of information society

The article is devoted to the analysis and classification of Internet threats that students face, and the definition of the constituent elements of media literacy among adolescents, the formation of which will allow to avoid such threats. The relevance of the formation of media literacy among students in secondary schools is justified by the analysis of statistics on access of households in Ukraine to the World Wide Web in recent years, published by the State Statistics Service of Ukraine. An attempt has been made to classify the Internet threats faced by students and the general characteristics of their negative consequences. There were identified five groups of Internet threats: 1) toxic content (tobacco, alcohol, energy advertisements; selfies and videos shot under extreme conditions; violence, drugs, pornography, foul language in media texts, videos, etc.; false information, hate speech) 2) content that contributes to the formation of various kinds of addictions (self-addiction, phubbing, passion for gambling, virtual casinos, communicative addiction, etc.), 3) threats that contain elements of online violence (cyberbullying, flaming, anonymous threats to cybermobbing, trolling, etc.), 4) the threats posed by fraudulent schemes (the collection and disclosure of personal information, the virtual "friends" with criminal intent), and 5) the threat that lead to identity issues of collective identification. The conclusion is made that there is a need for students to develop the ability to identify Internet threats and the ability to avoid them by learning certain algorithms of safe behavior in the Internet environment, the establishment of a value system, the adoption and awareness of moral standards.

We believe that this task can be accomplished provided that the educational process integrates the foundations of pedagogical and media didactics, organizes the educational process on the basis of active and synergetic approaches, which should ensure the transition from a knowledge-based to a competency-based paradigm of learning, coordination and pooling of efforts of the state, school and family in this direction. Recommendations are given to parents on creating the conditions for the formation of children's ability to avoid the Internet threat, the directions of formation and the media literacy components of education applicants that will allow to avoid the Internet threat are determined.

Актуальність та стан розробки питання. Інформаційна епоха відрізняється від попередніх епох тим, що інформація становиться одним з основних ресурсів, який визначає рівень розвитку суспільства, його суспільно-економічний, політичний та культурний потенціал. Інформаційне суспільство сьогодні розглядається науковцями як якісно новий етап розвитку людства, в якому будь-яка людина за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій може отримувати, переробляти, розповсюджувати інформацію, а держава забезпечує високий рівень інформатизації всіх галузей [1, с. 129]. Основними складовими є людина, інформація, інформаційні ресурси та інформаційно-комунікаційні технології [1, с. 131]

Суспільству необхідні люди, які вміють самостійно визначати потреби, здобувати інформацію, аналізувати її та синтезувати у нові знання. При цьому необхідно зазначити, що в сучасному світі більше немає мононосія інформації. В той же час процес інтернетизації охопив майже всі сфери життя сучасної людини. Крім безлічі можливостей Інтернет несе в собі і ряд загроз.

Звертаючись до Академічного тлумачного словника ми знаходимо наступне визначення слова «загроза» — «можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкого для кого-, чого-небудь» [2]. І саме молоде покоління, яке ще не має сформовану власну медійну грамотність, найбільш схильне потрапити в пастки та небезпеки Інтернету, до яких ми відносимо небажаний контент, що несе в собі деструктивний медіаінформаційний вплив.

У 2016 році була схвалена нова редакція Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, головною метою якої є сприяння розбудові в країні ефективної системи медіаосвіти, що має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа [3]. На жаль, на практиці ми бачимо, що реалізація цієї мети на сьогодні є дуже проблематичною. Рівень медіакультури та медіаграмотності серед українців залишається дуже низьким. Як ніко-

ли, небезпеку становлять ризики соціалізації дітей та підлітків в умовах токсичного медіасередовища з небажаним контентом.

Ми приєднуємося до науковця Н. Кухарської, яка під небажаним контентом розуміє нелегальні та шкідливі матеріали, що не відповідають віковим особливостям дітей і негативно впливають на стан їх фізичного та психічного здоров'я. Контентні загрози в Інтернеті — це матеріали (тексти, зображення, аудіо, відеофайли, посилання на сторонні ресурси), які містять насильство, агресію, еротику і порнографію, нецензурну лексику, інформацію, що розпалює расову ненависть, пропаганду анорексії і булімії, суїциду, азартних ігор, наркотичних речовин та інше [4, с. 172].

У зв'язку з цим істотно зростає значення формування в учнів уміння запобігати інтернет-загрозам, як складової їхньої медійної грамотності засобами медіаосвіти.

У сучасному медіаосвітньому процесі в Україні чітко визначилися кілька наукових груп: розвиток синтезу медіаосвіти та журналістики (Академія української преси, колектив дослідників під керівництвом В. Іванова); розвиток медійної екології, захист аудиторії від шкідливих медійних впливів (Інститут медіаекології Львівського національного університету); розвиток медіадидактики (колектив під керівництвом Г. Онкович); розвиток соціокультурної моделі медіаосвіти (колектив під керівництвом Л. Найдьоновой); розвиток естетичного сприйняття і смаку школярів та студентів (Національна асоціація діячів кіноосвіти і медіапедагогіки України під керівництвом О. Мусієнко) [5]. Всі ці групи звертають увагу на проблему безпеки учнів в інтернет-просторі (здебільшого щодо маніпулятивного впливу медіа на розум підростаючого покоління). В той же час ми робимо власну спробу класифікації інтернет-загроз, на які наражаються учні під час перебування в інтернеті.

Мета статті полягає у спробі здійснення класифікації інтернет-загроз, на які наражаються учні користуючись ресурсами Інтернет і визначенню складових елементів медіаграмотності, що дозволять їх запобігти.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні існує багато технологій здійснення впливу на суспільство і один із них це ресурси та контент Інтернету. З кожним днем кількість користувачів всесвітньої мережі Інтернет збільшується. Особливо це стосується дітей та підлітків, які на жаль не усвідомлюють реальні можливі загрози кіберпростору. Наша молодь має фактично необмежений доступ до всесвітньої мережі: в середньому користуються Інтернетом вдома 91 % молоді, в школі — майже 30 % та 45 % — через мобільний Інтернет. Різниця у відсотках користувачів Інтернету серед міської та сільської молоді є несуттєвою. При цьому під час освітнього процесу кожен шостий учень віком до 15 років та

майже кожен другий віком від 15 до 17 років (тобто старшокласники) користуються Інтеретом для вирішення навчальних завдань. Таким чином, основним завданням взаємодії батьків і вчителів в процесі навчання і виховання підлітків є забезпечення їх інформаційної безпеки [6; 7].

За результатами аналізу контенту медіаресурсів, які знаходяться в інтернеті та якими користуються здобувачі освіти або потенційно можуть користуватися, ми поділили інтернет-загрози на декілька груп.

Перша група інтернет-загроз — токсичний контент: реклама тютюну, алкоголю, енергетиків; селфі та відео, які зняті за екстремальних умов; пропаганда насильства, наркотиків; порнографія; нецензурна лайка в медійних текстах, відео тощо; неправдива інформація; мова ворожнечі.

Наслідки вживання такого контенту дітьми та підлітками полягають у розвитку «селфіманії», наслідуванні підлітками вчинків екстремалів, а як результат — втрата інстинкту самозбереження, втрата здоров'я, в окремих випадках життя. З іншого боку, перегляд контенту зі сценами насильства над тваринами та людьми, вживанням та поширенням наркотичних засобів, тощо підштовхує дітей до протиправної та антисуспільної поведінки, що сприяє ставленню під сумнів загальнолюдських цінностей. Перегляд фото- та відеопродуктів, які містять елементи порнографії має негативний вплив на формування їх громадської та, у майбутньому, сексуальної поведінки, спотворюють уяву про сексуальні стосунки, нівелюють сімейні цінності, провокують раннє інтимне життя. Все це також призводить до падіння рівня культури мови, загальної культури, паплюжить систему моральних цінностей.

Друга група — контент, який сприяє формуванню певних залежностей: фабінг, захоплення азартними іграми, віртуальними казино, комунікативна залежність тощо. Ця група інтернет-загроз призводить до проблем із комунікацією в реальному світі, низьким рівнем сформованості соціальної компетентності учнів, невміння встановлювати та підтримувати соціальні зв'язки (що проявляється у відсутності реальних друзів), несформованості навичок емпатії, а як наслідок — емоційного інтелекту. Тобто ця група інтернет-загроз провокує процес уповільнення темпів саморозвитку та самоактуалізації підлітків.

Третя група — група загроз, які містять елементи онлайн-насилля (кібербулінг): флеймінг, анонімні погрози, кібермобінг, тролінг тощо. Останнім часом активізувалася діяльність в соціальних мережах адміністраторів «груп смерті». Наслідком зіткнення з такими загрозами є руйнування комунікативних умінь підлітків (віктимність поведінки). З іншого боку, це може привести до протилежних наслідків: наслідування дітьми неправомірної поведінки, сприймання всього світу як здатного до агресії та обґрунтування для себе необхіднос-

ті протистояти йому. Також підлітки стають байдужими до людських страждань, страждань тварин тощо.

Четверта група — загрози, пов'язані із шахрайськими схемами: збирання та розголошення приватної інформації, віртуальні «друзі», що мають злочинні наміри. Також до цієї групи ми відносимо віруси, небажану пошту, спам, що призводить викрадення персональних даних, пошкодження операційної системи тощо.

П'ята група — загрози, які призводять до проблем із самоідентифікацією, колективною ідентифікацією. Під час переглядів художніх фільмів, мультфільмів, гри в комп'ютерні ігри, діти можуть ідентифікувати себе з головними героями, часто негативними, а як наслідок — негативний вплив на формування світогляду, цінностей, які спрямовують до певних цілей і дій, що становлять основу культури особистості. Системне порушення в інтернеті авторських прав призводить до наслідування дітьми неправомірної поведінки. Інформаційно-психологічна війна (приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу) — до проблем із колективною ідентифікацією, формування манкрутів.

Виходячи із вищезазначеного, ми приходимо до висновку про нагальну потребу формування в учнів уміння ідентифікувати інтернет-загрози та уміння запобігати ним через засвоєння ними певних алгоритмів безпечної поведінки в інтернет-середовищі, становленні системи цінностей, прийнятті та усвідомленні моральних норм.

Вважаємо, що це завдання може бути виконано за умови інтеграції до змісту навчання медіаосвіти, організації освітнього процесу на засадах діяльнісного та синергетичного підходів, які мають забезпечити перехід від знаннєвої до компетентнісної парадигми навчання, координації та поєднання зусиль в цьому напрямі держави, школи та родини.

Формування уміння запобігання інтернет-загрозам має відбуватися через розвиток медіаграмотності учнів. До складових елементів медіаграмотності ми відносимо наступне.

I. Формування цінностей:

1.1. Доступу до якісної інформації.

1.2. Можливості формування та висловлювання власної аргументованої точки зору.

1.3. Можливості мати власну активну життєву позицію, брати участь у суспільному житті.

1.4. Загальнолюдських цінностей та норм моралі.

II. Формування умінь та компетентностей:

1.1. Відокремлювати факти від думок (суджень).

1.2. Здійснювати аналіз медіатекстів (хто є автором, з якою метою написано текст, що від мене очікують після ознайомлення з даною інформацією, до чого мене спонукають, з яких блоків складається медіатекст, чи не порушені причинно-наслідкові зв'язки між різними частинами тексту тощо).

1.3. Декодувати візуальну та звукову інформацію.

1.4. Перевіряти інформацію, здійснювати пошук першоджерел.

1.5. Здійснювати фактчек.

1.6. Вирізняти ознаки маніпуляцій та фейкової інформації.

1.7. Визначати цінності інформації, її вплив на власний емоційний стан та емоційний стан інших людей (навички емпатії, розвиток емоційного інтелекту).

1.8. Розрізняти мову ворожнечі та адекватно на неї реагувати.

1.9. Моделювати власну поведінку в залежності від ситуації що склалася.

1.10. Прогнозувати наслідки власних дій та поведінки в інтернет-просторі.

III. Формування ІК-компетентності, правової компетентності, критичного мислення, вміння співпіставляти інформацію, думки, заклики до дій, що керуються загальнолюдськими цінностями тощо.

Підсилення результатів медіаосвіти учнів вбачаємо можливим за умови поєднання зусиль закладу освіти та батьків учнів, що полягає у забезпеченні системності та систематичності процесу формування медіаграмотності учнів через розвиток їх критичного мислення, відповідального ставлення до екологічності медіапродукту, який споживається, прийнятті та усвідомленні загальнолюдських цінностей.

Дії з боку батьків:

I. Щодо формування родинних відносин:

1.1. Створення умов, за яких діти будуть відчувати безпеку та любов в сім'ї, відповідальності за своє життя перед собою та родиною.

1.2. Постійне спілкування з дітьми (особливо підлітками), становлення довірливих родинних стосунків. Розуміння проблем дитини. Відверті розмови з дітьми на будь-які теми.

1.3. Демонстрація дітям здорового способу життя на власному прикладі, спілкування з дітьми на теми здоров'я, спільні спортивні тренування.

II. Щодо виховання та освіти дітей:

2.1. Покращення власної культури мовлення. Утримання від вживання нецензурних слів при дітях.

2.2. Приклад споживання медійного контенту без нецензурної лексики. Контроль за культурою мови дітей.

2.3. Самоосвіта та розвиток власного критичного мислення. Прищеплення дітям цінностей саморозвитку. Створення умов для розвитку логічного та критичного мислення дітей. Організація дозвілля всієї родини. Родинне читання книг і обговорення їх з дітьми.

2.4. Спільні перегляди та обговорення мультфільмів і художніх фільмів. Критичне осмислення та оцінювання відео. Обговорення головних героїв, мотивів та наслідків їх вчинків. Дотримання вікових обмежень.

2.5. Здійснення спільних досліджень віртуального світу: віртуальних екскурсій, досліджень питань тощо.

2.6. Виховання власним прикладом толерантності. Демонстрація дітям власних прикладів дотримання Конституції та законів України, виявлення поваги до історії України та української мови як до державної.

2.7. Розуміння батьками того, що ігри мають бути розвивальні та навчальні.

2.8. Навчання дітей правил конфіденційності та поведінки онлайн.

2.9. Формування відповідальної поведінки дітей в онлайн-просторі.

III. Щодо здійснення контролю інтернет-поля дитини:

3.1. Батьківський контроль операційних систем на комп'ютерній техніці (встановлення на пристроях спеціальних програм). Встановлення відповідного антивірусного програмного забезпечення. Обмеження можливостей відвідування сайтів певного спрямування.

3.2. Контроль контенту, який переглядають діти. Контроль спілкування дитини з віртуальними друзями та підтримка спілкування з реальними друзями.

3.3. Контроль часу перебування дітей у віртуальному світі. Встановлення програм, що обмежують час роботи на комп'ютері.

Виходячи із вищезазначеного, ми вважаємо, що в умовах становлення інформаційного суспільства, процесу інтернетизації всіх сфер життя людства уміння запобігати інтернет-загрозам є складовою медійної грамотності людини. Інтернет-загрози, на які наражаються сучасні учні, ми умовно об'єднуємо в п'ять груп, де критерієм для об'єднання є ті негативні наслідки, які вони несуть.

Виконання завдання формування вміння запобігати інтернет-загрозам є ефективним за умови об'єднання зусиль держави, школи та батьків. В освітній процес має бути інтегрована медіаосвіта, яка забезпечить можливість сформувати в учнів медіаграмотність, складові якої ми зазначили вище.

1. Петрухно Ю. Є. Інформаційне суспільство: поняття, основні складові, характеристика // Вісник ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2004. Т. 19. Вип. 1. С. 127–133. [Вернуться к статье](#)
2. Словник української мови. Он-лайн версія [Електронний ресурс]. URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html> (дата обращения: 10.04.2020). [Вернуться к статье](#)
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. URL: <https://bit.ly/2H8Kq0R> (дата обращения: 10.04.2020). [Вернуться к статье](#)
4. Кухарська Н. П., Кухарський В. М. Загрози безпеці дітей у соціальних мережах // Безпека інформації. 2014. Т. 20. № 2. С. 169–175. [Вернуться к статье](#)
5. Бурім О. В. Взаємодія сім'ї та школи у вирішенні питання мінімізації деструктивного впливу сучасного медіасередовища на особистість [Електронний ресурс] // Науковий вісник Донбасу. 2010. № 4. URL: file:///C:/Users/son26/Downloads/nvd_2010_4_8.pdf. (дата доступу: 10.04.2020). [Вернуться к статье](#)
6. Доступ домогосподарств України до Інтернету у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник [Електронний ресурс]. Київ : Державна служба статистики України, 2018. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_ddudi_2017.pdf (дата доступу: 10.04.2020). [Вернуться к статье](#)
7. Доступ домогосподарств України до Інтернету у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник [Електронний ресурс]. Київ : Державна служба статистики України, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_Internet_2018.pdf (дата доступу: 10.04.2020). [Вернуться к статье](#)